Afsnit VII. Tanker om efterlivet

1. Himmel - men ikke Helvede

Kristen og islamisk religiøs tankegang er genemsyret af spekulationer om det *hinsides*; om Himmel og Helvede og om forholdet til Gud efter døden eller Djævlen (Iblis). Den jødiske Bibel og Talmud indeholder ikke nogen lære om efterlivet, højest nogle ret poetiske metaforer, der er ret vage og som ikke på nogen måde kan siges at udsige noget konkret. Rambam (Maimonides) siger da også, at da vi ikke har nogen mulighed for at vide hvad der vil ske efter døden, bør man ikke spilde tid på at gruble Dommedag og Den Messianske Æra.
Selve fundamentet i jødedommen bygger på idéen om et efterliv og de dødes genopståen - enten kødets eller åndens opstandelse. Det giver naturligt nok anledning til spekulationer om karakteren af det hinsides. De to andre monoteistiske religioner ser Djævlen som et modstykke til Gud og Helvede som et modstykke til Himmelen (efterlivet hos Gud). Det er ikke jødedommens syn. Jøder accepterer hverken eksistensen af Djævelen eller af et Helvede. Alt er skabt af Gud, og dermed også det onde, - således at forstå, at det er menneskets frie vilje, der kan vælge den medfødte ‘Guddommelighed’ fra - sige nej til Guds vilje og Torah og handle ondt. Mennesket kan også sige ja til Gud og gennem overholdelse af hans Torah få chancen for at komme i himmelen. Men nogen sikkerhed gives ikke - ingen ved hvad Gud vægter hos de udvalgte, *den sidste rest*, der kommer i himmelen. I dette liv kan man kun følge buddene så godt man kan, forøge sin åndelighed og søge at forstærke Guds tilstedeværelse i denne verden. Jødedommen er altså, som nævnt tidligere, en religion, hvis fokus er på det *dennesidige*, det *hinsides* er Guds sag.
Som nævnt er der ikke et Helvede i Jødedommen. Man har dog et koncept, der minder om kristendommens skærsild, *Gehinom*. Jødiske traditionelle kilder siger, at *Gehinom* (en dal uden for Jerusalem, hvor afgudsdyrkerne foretog menneskeofringer i før-Bibelsk tid) er et sted, hvor sjæle, der er syndige - til en vis grad - sendes for at lutres inden de tages til nåde. Der er dog ikke tale om et permanent ophold, men en periode på højest ét år. Derefter tages deres situation op til vurdering og enten får de evigt liv hos Gud, eller deres eksistens udslettes. Udslettelse kan også ske straks ved døden. Nogle mener, at man dømmes straks ved døden, andre at sjælen sover ind til Dommedag.
De mange forskellige syn på døden og på efterlivet er netop et eksempel på, at man ikke beskæftiger sig synderligt med det hinsides, men i stedet fokuserer på det dennesidige. Det *hinsides* er Guds mysterium.

Messias og den messianske æra

I hen ved 3000 år har drømmen om Messias’ komme eksisteret i jødedommen og den er stadige present. Skønt staten Israel er etableret og dele af det jødiske folk er returneret, er det sket ved en samlet menneskelig anstrengelse, og ikke ved Messias’ komme og hele folket er endnu ikke kommet, ligesom Israel ikke har opnået den fredelige sameksistens med sine fjender, der blev profeteret Kong David. I følge en accepteret forståelse vil den Messianske Æra vare 1000 år. Messsias vil være et menneske udvalgt af og salvet af Gud og han vil forme et dynasti og overlade sit kongerige til sine efterkommere ind til de 1000 år er ovre. Hvad der herefter skal ske står hen i det uvisse. Der har naturligvis været mange spekulationer om, hvordan sådan et Messias-rige ville være. Fælles har været, at det vil være en æra af fred for Israel og for resten af verden; en æra hvor alle nationer vil vende sig til Gud, anerkende Ham og leve ved hans lov og det onde skal bekæmpes endegyldigt. Jødisk tradition fremfører, at en potentiel Messias fødes i hver generation. Det er Gudsforholdet i hver generation, der afgør om han vil leve sit liv inkognito, eller om han vil træde i karakter som Messias. Messias vil fødes af almindelige forældre og leve et almindeligt liv, medmindre generationen kvalificere sig til at lade ham træde frem. At man eventuelt ved, at et

menneske er en potentiel Messias har ingen betydning for om han træder i karakter og bliver *tilladt* at fuldbyrde sin rolle.
Der har i tidens løb været mange falske Messias'er f.eks. *Zabbatai Zwi* og andre, som har været nævnt, og - måske - Messias'er, som det ikke er blevet tilladt at fuldbyrde deres rolle, som f.eks. *Bar Kochbah*, Stjernesønnen, der ledte det sidste oprør mod Rom og af selveste Rabbi Akivah blev udråbt til Messias.
I nyere tid er forventningen om Messias, som en egentlig person, svundet noget til fordel for en forventning om den Messianske Æra, - altså uden en konge, Messias. I 1942, med oprettelsen af De Forenede Nationer (FN), følte en stor del af det jødiske folk, at netop dette tiltag var begyndelsen på den Messianske tidsalder. Tiden skulle i midlertidigt vise, at det blev de store og magtfulde nationers forum og præget af koalitioners blokpolitik. De demokratiske og etiske aspekter trådte helt i baggrunden eller blev brugt som en undskyldning for politisk pragmatisme.
Den kendte jødiske religionsfilosof Abraham Joshua Heschel[1] taler om 'den messianske forløsnings to niveauer'. Han taler her om 1) *en rationel, historisk og realistisk forløsning* og 2) *en profetisk, apokalyptisk forløsning udgående fra Gud.* Det første perspektiv synes at være nationalistisk (skønt det kan gøres universelt): "*Set i det første perspektiv var den messianske forløsning i sit inderste væsen en politisk forsoning - ophævelse af fremmedherredømme, forfølgelse og folkets hjemvenden til landet* [Eretz Israel]". Den anden må anses for at være mere universel: " *Ifølge det andet, profetiske perspektiv forventedes den messianske forløsning at være en radikal forandring af verden, mennesker og dyr, idet man gik ud fra den forudsætning, at historien, den menneskelige natur, ja hele skabelsen var kommet på afveje, og at den eneste kur var en radikal forandring i tingenes natur."*
Profeterne forudsagde, at verden skulle føres tilbage til den oprindelige skabte verden, hvor der ikke eksisterede ufred, synd eller fortjeneste:

"*Ulven skal bo sammen med lammet ,*
panteren ligge sammen med kiddet;
kalv og ungløve græsser sammen,
en lille dreng vogter dem.
Koen og bjørnen bliver venner,
Deres unger ligger sammen,
og løven æder strå som oksen.
Spædbarnet leger ved slangens hule,
det lille barn stikker sin hånd
Ind i hugormens hul.
Ingen volder ondt eller ødelæggelse
på mit hellige bjerg;
for landet er fyldt med kundskab om
Herren,
Som vandet dækker havets bund." (Esajas, 11,6-9)

Allerede Maimonides hævdede, at de bibelske citater som f.eks. ovenfor skulle forstås metaforisk. Verden ville gå sin vante gang i overensstemmelse med naturlovene. Men verden vil komme til at acceptere den sande Gud og sammen med Israel leve i fred og retfærdighed

[1] A.J. Heschel: Israel. N.Y.1967.

En central idé i jødisk tænkning er at overvinde idéen om at Gud og menneskers forhold er ensrettet. Heschel siger således:*” Kerne i forholdet mellem Gud og menneske er gensidighed, interdependens. Opgaven er at humanisere det hellige og helliggøre det sekulære” (Ibid)*
“ De to opfattelser af den messianske tidsalder komplementerer hinanden og peger på den polaritet, som hører jødedommen og selve den menneskelige eksistens til” (Ibid)
“ Opgaven er ikke at forlade skabelsens naturlige orden, men at rense den; at humanisere det hellige, at helliggøre det sekulære. Håbet er rettet mod en universel forløsning, en ontologisk forandring. Men det ser ud til, at fuldbyrdelsen vil ske gradvist.
Jødedommen fastholder den enkelte handling som midlet til at bekæmpe det onde. Ved dagenes ende vil det onde blive overvundet af den Ene; i historisk tid må de onde ting overvindes en efter en.” (Ibid)

Tekster til afsnit VII

Tekst 47

R. Keruspedaj sagde i R. Johanans navn: ”På nytårsfesten bliver tre bøger (i himlen) slået op: den ene (indeholder navnene) på de rent fordærvede, den anden på de fuldstændigt retfærdige og den tredje på dem midt imellem. De fuldstændigt retfærdige optegnes og forsegles umiddelbart til livet, og de rent fordærvede optegnes og forsegles umiddelbart til døden, mens de middelmådige(s sag) forbliver uafgjort i tiden mellem nytårsfesten og forsoningsdagen." Hvis de (i denne periode) har erhvervet sig fortjenester, optegnes de til livet, hvis ikke, optegnes de til døden.«
(Babylonisk Talmud, traktat Rosh ha-shana 16b)

Tekst 48

46. R. Jakob siger: “ Denne Verden er som et venteværelse til Den kommende. Rust dig (derfor) i venteværelset, for at du kan gå ind i spisestuen.« Han sagde desuden: “Een times omvendelse og lod i Denne Verden er skønnere end hele livet i Den kommende, og een times salighed i Den kommende Verden er skønnere end hele livet i Denne Verden.«
(Abot IV 16-17)

Tekst 49

R. El'azar b. Hakappar siger: “De, der fødes, (er bestemt) til at dø, de døde til at leve (op igen), og de (således) opvakte, til at dømmes, for at man kan vide, kundgøre og lade det blive kendt, at Han er Gud, både danner, skaber, indsigtsfulde dommer, vidne, anklager og den, der engang vil fælde (den endelige) dom - lovet være Han. Thi hos Ham er der hverken uret, glemsel eller personsanseelse; ej heller tager Han imod bestikkelse, for alt hører Ham til. Og vid, at alt går til (nøjagtigt) efter regnskabet, og lad dig ikke lulle ind i den forestilling, at Dødsriget bliver dig et (sikkert) hvilested. Thi mod din vilje dannes du, fødes, lever, d¢r og mod din vilje skal du engang aflægge nøje regnskab for Kongen over Kongernes Konge, Den Hellige, lovet vær Han!”
(Mishnatraktaten Abot IV 22)

Tekst 50

Engang vil Messias opstå som konge, han vil genoprette Davids kongedømme i dets oprindelige skikkelse, bygge Templet (på ny) og samle Israels spredte (folk). I han tid skal alle de gamle love

igen træde i kraft ...Man skal imidlertid ikke forestille sig, at messiaskongen nødvendigvis må gøre tegn eller (virke) undere, hidføre drastiske forandringer i verdensordenen, f.eks. opvække døde, eller noget af den slags. Således forholder det sig nemlig ikke, som R. Akiba’s eksempel viser det. Han var en fremtrædende lærd blandt (den tids) lovkyndige, men var ikke desto mindre Bar Kokhbas våbendrager, idet han anså ham for Messias; den opfattelse delte han med samtidens lærde, indtil Bar Kochba blev dræbt som følge af sine forsyndelser. Siden Bar Kochba faldt (i krigen) stod det dem klart, at han ikke var Messias. Men (mens) de lærde (endnu troede dette) afkrævede de ham hverken tegn eller undere. Dette er det ledende princip (hvor ud fra messias pretendenter skal bedømmes):Denne vor lov med dens forordninger og bestemmelser er i al evighed uforanderlig); man hverken føjer noget til eller trækker noget fra. Hvis der opstår en konge af Davids hus, der beskæftiger sig med Loven og studerer såvel den skrevne som den mundtlige Lovs (enkelte) bestemmelser, således som hans forfader David gjorde, som får nationen som helhed til at leve efter den og ' rette sine fejl’, og som fører Herrens krige, da kan han (med rimelighed) formodes at være Messias. Hvis han gennemfører
alt dette med held, (genop-)bygger Templet der hvor det skal være, og samler Israels splittede (folk), er det hævet over enhver tvivl, at han er Messias. (I denne egenskab) vil han berede den ganske verden til enigt at tjene Gud, thi det hedder (i Skriften): “Da vil jeg give folkene rene læber, så de alle påkalder Herren og tjener ham endrægtigt (Zef.3,9)
Lad ingen bilde sig ind, at naturlovene vil ændre sig i den messianske æra, eller at hidtil ukendte fænomener vil dukke op i verden, der omgiver os; nej, universet vil følge de gængse love. Nok hedder det hos Jesaja: Og ulven skal gå hos lammet, panteren hvile hos kiddet (11,6), men dette er et billedligt udtryk, hvis mening er, at Israel skal bo trygt side om side (selv) med de onde blandt hedningene, der sammenlignes med ulve og pantere ...
Nogle af de lærde mener, at Elias vil komme forud for Messias. Men om disse og dermed beslægtede forhold gælder, at ingen kan vide, hvad der vil ske, før det er indtruffet, fordi disse emner ikke er utvetydigt behandlet hos profeterne. Heller ikke rabbinerne råder over en tradition desangående, men (udtaler sig blot) på grundlag af (, hvad de opfatter som) Skriftens intention. Derfor er der delte meninger i denne sag. Men hvordan man end vender og drejer det, er hverken de forestående begivenheders rækkefølge eller enkeltheder vedrørende disse af væsentlig betydning. (Netop derfor) bør man under ingen omstændigheder fordybe sig i sådanne legendariske forestillinger eller gøre et stort nummer ud af udredninger om disse og lignende ting; man skal ikke gøre dem til et hovedanliggende, al den stund de hverken fører til gudsfrygt eller hengivenhed. Tilsvarende skal man heller ikke søge at forudberegne (Verdens) ende; (med rette) har rabbinerne sagt: “Måtte forstanden blæse ud hos dem, der forudberegner (tidspunktet for Verdens)ende”. Nej, man skal (roligt) afvente (begivenhedernes gang) i princippet acceptere læren (om Messias), således som vi har gjort rede for det ...
De Vise og profeterne længtes ikke efter den messianske æra med den begrundelse, at (jøderne da) skulle herske over alverden, træde hedningerne under fode, at folkeslagene skulle ophøje dem, eller at de (selv) skulle leve i fryd og gammen; nej (begrundelsen var, at) de (da) skulle fordybe sig i Loven og dens visdom, uden at nogen undertrykker eller hindrer dem, og således gøre sig fortjent til livet i Den kommende Verden ...
Da vil der hverken være hungersnød eller krig mere, ej heller misundelse og rivaliseren, for velsignelsen vil flyde rigeligt, og (materielle) goder findes (i overflod) som (jordens) støv. (Og ikke nok med det,) men' hele jorden(s befolkning) vil bestræbe sig på at kende Herren alene. Som følge deraf vil Israel blive meget viist, have indsigt i nu ukendte forhold og fatte (selve) Skaberens tanke, i den udstrækning dette er menneskeligt muligt, thi det hedder (i Skriften): “Thi jorden er fuld af Herrens kundskab, som vandene opfylder havet
(Es 11,9).11

(Maimonides, Mischne Torah, Hilkot Melakim XI-XII i uddrag)

Tekst 51

Det messianske mål er jo som bekendt dette, at menneskeheden skal enes i et stort broderskab, at folkene “skal smede deres sværd om til vingårdsknive og deres lanser til leer - at de ikke mere skal lære at føre krig.”I det messianske samfund skal der herske retfærdighed og fordragelighed, mellem menneske og menneske, mellem nation og nation. Jødedommen er gået den lange vej fra messiansk selvoptagethed til en messianisme, der skal gælde hele menneskeheden. Som al sand religion, har den vist sig at være partikularistisk i sit ritual, men universalistisk i sin etik. *Og messianisme er virkeliggjort etik.*

... Når man så. har gjort det og bragt idealet ned på den jord, hvor det hører hjemme, så bliver det naturligt, næst formuleringen om, at messianisme er en tidsånd, en livsrytme, at sige: Messias behøver ikke være en person, “han” kan være en institution. Skal det under titlen, “Jødedommen i vor tid” udtales, hvad der er jødisk messiasforventning, så kan det kun ske på denne måde: Messias kan være en institution. Om vi alt har denne institution, om vi først får den - hvem kan orakle om det? Men allerede dette, at vi muligen allerede har den, at De forenede Nationer i deres nuværende skikkelse er Elias, og meget vel kan tænkes udviklet til at blive Messias, er mere end en blot besnærende tanke.

... Menneskehedens vej har ofte været af anden art end den, Gud tør kende. Mennesker har vanæret deres adelige navn, har tilladt vilddyret at sejre over ånden.

... Men jødedommen tror på dagen i morgen. Den kan gøre det, fordi den ikke blot er en længsel, men også et krav, et rimeligt krav, der kan efterkommes, hvis mennesker selv vil det. I væsentlig grad er den et krav til sine egne, om ikke af nogen at forlange noget, som de ikke selv vil efterleve, om ikke af stater, små eller store, at forvente, at de skal virkeliggøre noget, som ikke kan opnås i de små kredse, mellem menneske og menneske. Allermest er den messiansk i sin målsætning, fordi den ikke har forventning om, at den messianske verden skal være en jødisk verden. Men det forventer den, og det kræver den, at jødedom skal have sin plads i denne verden. Som der er jødedom i vor tid, skal der være jødedom til sene tider. Messianismens fred skal være en fred mellem mange stater, mellem mange religioner. Der skal være plads til alle. Folkene, hver for sig, skal da vandre “enhver i sin Guds navn; vi vil vandre i Herren, vor Guds navn!” Når man så får set rigtigt til, vil det vise sig, at Gud kun er en, altid den samme, i sagnomspundet fortid, i kæmpende, håbende nutid, og i fredet, messiansk fremtid.

(M. Melchior, “Jødedommen i vor tid”,s.146-48 i uddrag)

Tekst 52

Ånden skal vende tilbage til Gud, der har givet den.

Udødelighed betyder en opfattelse af menneskets sjæl. En sådan opfattelse har været et led i alle folkeslags kulturelle tilværelse på et eller andet tidspunkt. I jødedommen repræsenterer den grundlæggende idé om menneskets fuldkomne tilknytning til Gud. Dette forhold er klart udtrykt i begyndelsen af første Mosebog, hvor det fortælles, at Gud skabte mennesket i sit billede. I kraft af dette anerkendes mennesket som et barn af evighed, der besidder en af Gud given ånd, med hvilken han kan opnå et personligt forhold til Gud. På forskellig måde er dette forhold beskrevet i jødiske skrifter som forholdet mellem herre og tjenere, konge og undersåtter, far og børn. Men højst er dette forhold udtrykt gennem opfattelsen af mennesket som Guds medarbejder for at nå Hans mål med universet igennem menneskets fremskridt hen imod retfærdighed. I overensstemmelse hermed

bliver livet for jødedommen først og fremmest en opgave for moralsk udvikling og kultur. Og mennesket med dets moralske og åndelige kapacitet har styrke og pligt til i stadig højere grad at blive Guds medarbejder, såvel nu som i evigheden, ved stadig mere at komme til at ligne Ham gennem kendskabet til Ham. Alle disse opfattelser går ud over den jordiske grænse og kaster lys over horisonten til et andet liv. Døden kan dermed ikke længere anses for bare at være livets afslutning. Døden betyder, at menneskets ånd føres hjem til yderligere uddannelse og udvikling af kontakten med det guddommelige. "Støvet skal vende tilbage til jorden, således som det var; men ånden skal vende tilbage til Gud, der har givet den" (Prædikerens Bog 12,7).

Det er helt klart, at jødedommen tager afstand fra enhver tanke om, at mennesker skulle afgøre, hvor livets grænser skal sættes. Selv om døden ikke skal opfattes som noget skræmmende, så er det dog først og fremmest livets gave, man skal passe på. At tage et andet menneskes liv hører til de alvorligste forseelser, og noget tilsvarende gælder for selvmord. Den nyere tids tale om dødshjælp har været et problem til alle tider....
Isidore Epstein: The Faith of Judaism